

Одеський вчений, інженер-технолог Костянтин Андрійович Богомаз

Стаття присвячена професору Костянтину Андрійовичу Богомазу, який з 1922 до 1929 р. очолював Одеський технікум технології зерна та борошна – перший в країні вищий навчальний заклад даного профілю. З ім'ям інженера-технолога К.А. Богомаза пов'язана ціла епоха розвитку вітчизняного млинарного машинобудування, будівництва та обладнання млинів. У статті подано життєвий та творчий шлях К.А. Богомаза, особливу увагу приділено його внеску в становлення та розвиток вищої школи в галузі хлібопродуктів.

Ключові слова: борошномельна промисловість, вища школа, історія, Одеський технікум технології зерна та мукі.

Загальновідомо, що протягом своєї історії Одеса завжди привертала до себе прогресивних діячів науки, техніки, культури. На жаль, не всі з них відомі сьогоднішнім одеситам, які часто йдуть по уторованих ними дорогах. Так, вдячна пам'ять нащадків обійшла стороною багатьох представників загону видатних інженерів. Заповнюючи цю прогалину, хотілося б віддати належне професору, інженеру-технологу Костянтину Андрійовичу Богомазу.

22 червня 1922 р. в Одесі було відкрито перший в країні вищий навчальний заклад з підготовки кваліфікованих фахівців для борошномельно-круп'яної промисловості та елеваторного господарства – технікум технології зерна та борошна. Він був створений за ініціативою видатного вітчизняного фахівця – інженера Костянтина Андрійовича Богомаза на базі млинарно-технічного училища, історичні корені якого тягнуться до заснованої в 1902 р. Одеської школи борошномелів, що випускала техніків-борошномелів і крупчатників.

Костянтин Андрійович народився в 1859 р. в місті Новомосковську Катеринославської губернії. Спочатку навчався в Катеринославській гімназії та Кременчуцькому реальному училищі, потім – у С.-Петербурзькому технологічному інституті [1; 2].

У Російській імперії не було вищих спеціальних навчальних закладів з підготовки інженерів для зернопереробної промисловості. Потреби

галузі в кваліфікованих працівниках забезпечувалися в основному за рахунок іноземних фахівців. С.-Петербурзький, Харківський технологічний та Київський політехнічний інститути давали можливість спеціалізуватися по борошномельному виробництву, але вони в своїй структурі не мали ні спеціальних факультетів, ні кафедр, які забезпечували глибоке вивчення технології борошномельного виробництва і проектування млинів. Тому число студентів, які обрали цю спеціальність, було мізерним – за 1873-1914 рр. не більше 20 осіб. У це число входить і К. А. Богомаз – випускник С.-Петербурзького технологічного інституту (1884 р.), учень професора П. А. Афанасьєва.

Будучи студентом, К. А. Богомаз був революційно налаштований: «По агентурным сведениям полиции 1877 г. студент Технологического Института К. А. Богомаз устраивал в своей квартире в Петербурге тайные собрания политического характера. По агентурным сведениям 1880 г. был заподозрен в принадлежности к тайному

обществу. Летом 1880 г. вместе с другими молодыми людьми, жил в Маслове (Тверской уезд), в имении землевладельца Сабанеева. Дознанием не были установлены их «преступные» цели; тем не менее, по распоряжению московского генерал-губернатора удален из имении Сабанеева» [3].

К. А. Богомаз закінчив механічне відділення, вибравши млин темою свого дипломного проекту. Він став одним з перших інженерів-технологів,

які присвятили себе млинарству, першим вітчизняним інженером-крупчатником. З ім'ям професора К. А. Богомаза пов'язана ціла епоха розвитку машинобудування, будівництва і обладнання нових млинів. Почавши свою трудову діяльність на млині братів Риловникових в с. Гапоново Курської губернії, Костянтин Андрійович працював там з 1884 по 1886 р. [1, 4].

У кінці 1887 р. Костянтин Андрійович був запрошений А. М. Ерлангером на посаду старшого інженера при Одеському відділенні товариства з влаштування млинів «Антон Эрлангер и К^о»*, що обслуговувало Україну та Кавказ. 1890 р. ним було організовано Київське, а в 1892 р. – Катеринославське відділення товариства. К. А. Богомаз одночасно забезпечував проектування та спостереження за будівлями млинів Одеського, Київського й Катеринославського відділень. 1900 р., передавши свої обов'язки по Одеському та Катеринославському відділенням іншим інженерам, К. А. Богомаз організував Варшавське відділення Товариства «Антон Эрлангер и К^о». За час роботи у Товаристві Костянтин Андрійович неодноразово виїжджав за кордон – у Німеччину, Бельгію, Францію, Італію та інші країни для ознайомлення з досягненнями будівництва млинів і технології переробки зерна.

За період роботи в Товаристві «Антон Эрлангер и К^о» К. А. Богомазом були побудовані десятки млинів, у тому числі найбільші в Україні, як наприклад, колишній млин Бродського у

Києві. 1857 р. на околицях Києва було побудовано млин, який 1870 р. перейшов у власність до одного із засновників відомої династії цукрозаводчиків І. Бродського (його називають – млин Бродського). В кінці XIX – на початку XX ст. – це одне з найбільших підприємств Російської імперії, продуктивністю 3 млн пудів на рік. Сьогодні від млина «Лазарь Бродський» залишився тільки елеватор на Подолі, де облаштовано книгосховище Національної парламентської бібліотеки України. Діяльність інженера К. А. Богомаза була також пов'язана із впровадження перших мийних машин, вальцових верстатів, розсів Гагенмахера [5; 6].

З 1912 р. Костянтин Андрійович починає викладацьку діяльність в Київському політехнічному інституті, де читає курс лекцій з технології зерна і борошна та будівництва елеваторів, керує дипломним проектуванням. З 1912 по 1919 р. під керівництвом К. А. Богомаза було підготовлено та випущено 10 інженерів, які спеціалізувалися по борошномельній промисловості [7]. Професор К. А. Богомаз був у числі перших викладачів Одеського політехнічного інституту, організованого у 1918 р. за часів Укрвінської держави гетьмана П. Скоропадського [8; 9].

1920 р. Костянтин Андрійович переходить на роботу до Одеського млинарно-технічного вчильща, яке було реорганізоване в технікум. Очоливши технікум, він одночасно керує кафедрою технології зерна та борошна. Тісно пов'яза-

Мельница „О-ва Киевск. Пар. Муком. мельницы Лазарь Вродскій“.

* Торгово-промислове Товариство «Антон Эрлангер и К^о» – найбільша фірма з будівництва та облаштування млинів в дореволюційній Росії. А.М. Ерлангера (1839-1910) називали – «борошняним королем». Фірма «Антон Эрлангер и К^о» поклала початок вальцовому розмелу в імперії, побудувавши на поч. 1880-х рр. перший вальцовий млин у м. Рильську. На 1902 р. Товариством було побудовано і обладнано бл. 1000 парових млинів. Один із синів А. М. Ерлангера – Антон Антонович (1877-1938) – після смерті батька очолював фірму «Антон Эрлангер и К^о» з 1912 по 1917 р.

ний з промисловістю, володіючи величезною ерудицією, знанням млинарства, Костянтин Андрійович всю свою енергію переніс на виховання нових інженерних кадрів для зернопереробної промисловості [10; 11].

У 1920-ті рр. йшов пошук ефективної організації професійно-технічної освіти в країні. Гостро це питання стояло в борошномельній промисловості. Професор К. О. Зворикін писав: «Ни в одной технической отрасли нельзя увидеть такого низкого по специальному образованию уровня в служащем персонале, как это господствует на мельницах и крупорушках, а потому эта отрасль требует особого к себе внимания на всех ступенях образования» [11]. «На Украине же – в центре Союзного мукомолья, не имеется ни одной кафедры по этому производству, а имевшиеся в Харькове и Киеве ныне упразднены. Остается один Техникум, преобразованный из мукомольной школы в Одессе» [12].

У червні 1926 р. у Москві проходив I-й Всесоюзний виробничо-технічний з'їзд по млинарству (I-а Всесоюзна нарада з борошномельної промисловості – за іншими джерелами), де зібралися представники всіх борошномельних рай-

онів СРСР. У роботі з'їзду взяли участь науковці країни – представники млинарного виробництва: з Києва – професор К. А. Зворикін, з Одеси – професор К. А. Богомаз. Досить повно були представлені і практики, що налічували не один десяток років важкої роботи на млинах. На з'їзді в числі інших розглядалися питання підготовки професійних кадрів. К. О. Зворикін наполягав на відновленні закритих кафедр в Ленінграді, Києві і Харкові. З приводу середньотехнічної освіти він зазначив, що його «...надо устраивать по типу бывшего одесского мельнично-технического училища, которое выпустило весьма ценных техников, с успехом работающих сейчас крупчатниками, заведующими производственными отделами райконтор Укрмута і т. д.» У той же час К. А. Зворикін критикував вузькоспеціальну підготовку інженерних кадрів, яка мала місце в Одеському технікумі технології зерна та борошна. У прийнятій на з'їзді резолюції по доповідям К. А. Зворикіна, В. П. Мартинова (завідувач Одеським політехнікумом технології зерна та борошна в 1920-1921 рр.) і К. А. Богомаза були враховані думки цих авторитетних борошномелів і викладачів [13].

1-й Всесоюзний виробничо-технічний з'їзд з борошномельно-круп'яного виробництва

У своєму звіті за I триместр 1923/1924 навч. року, направленому в Губпрофосвіту, Костянтин Андрійович дає пояснення такого стану справ. По-перше, це було пов'язано з рівнем підготовки основного контингенту вступників – «малою подготовленностью пролетарской среды». По-друге, спочатку поставлена задача підготовки інженерних кадрів за три роки – «Главная основная моя формула при организации Техникума – не читать ничего лишнего. Без этой предосторожности невозможно было бы в течение трех лет подготовить специалиста-инженера к немедленному вступлению в живую работу на завод». По-третє – мізерне фінансування не дозволяло ні забезпечити навчальний процес, ні оплатити роботу професорсько-викладацького складу.

У перші роки своєї діяльності (1922-1925 рр.) одеський технікум не мав належної навчальної бази. Заняття велися в будівлі колишнього млинарно-технічного училища, де неможливо було не те, що організувати нові навчальні лабораторії, але навіть налагодити нормальний навчальний процес.

У 1924 р. технікуму було передано в тимчасове користування приміщення по вул. Щепкіна, 5, яке раніше належало приватному комерційному училищу Р. Ф. Файга. Це дозволило розширити навчальну базу, створити ряд нових лабораторій і кабінетів [14]. К. А. Богомаз, читаючи спеціальні курси в Одеському політехнічному інституті, за сприяння ректора інституту професора Р. К. Суслова, отримав можливість використовувати навчальну базу політеху.

Одесская школа мукомоловъ Министерства Торговли и промышленности.

За час керівництва технікумом К. А. Богомаз залучив до роботи в ньому висококваліфікованих фахівців борошномельної справи: професора В. Я. Гіршсона, котрий, як і К. А. Богомаз, закінчив Петербурзький Технологічний інститут і працював у Товаристві «Антон Эрлангер и К^о», інженерів М. І. Озоліна, який з відзнакою закінчив Ризький політехнічний інститут, спеціаліста з хімії зерна М. С. Ярошевського – учня професора К. А. Зворикіна, який з 1900 по 1920 р. був завідувачем млином Вейнштейна, А. Д. Гейштора, котрий закінчив Московське технічне вчи-

лище і мав досвід роботи на млинах, Р. Д. Домбровського, який раніше працював в компанії «Антон Эрлангер и К^о» і контролював млини Київської губернії; відомих учених у галузі фундаментальних наук – професорів М. М. Васильєва – організатора кафедр математики у багатьох одеських вузах, В. Н. Пинегіна, Л. В. Мінаєва, К. І. Дебуа, І. Л. Сербінова та ін. Це дало змогу підняти рівень підготовки кадрів для зернопереробної промисловості і, відповідно, авторитет технікуму, як молодого вищого навчального закладу [15].

1923 р. керуючий технікумом К. А. Богомаз направив клопотання в Губпрофосвітвідділ «об остановке высылки преподавателя химии инж. Н. И. Озолина, черчения и деталей машин инж. Е. П. Ефимова как бывших военных чиновников». Ймовірно, революційні епізоди студентської пори К. А. Богомаза служили йому в ті роки свого роду охоронною грамотою і дали можливість виступити на захист кваліфікованих викладачів технікуму. В цей період отримує свій подальший розвиток одеська школа з питань зберігання і переробки зерна. Зі звіту технікуму за 1923-1924 навч. рік зрозуміло, що: «...до технікуму звертаються, як до наукового закладу ряд урядових установ і госпорганів України, яким технікум сприяє своїми дослідженнями в різних областях технології зерна та борошна».

Під керівництвом К. А. Богомаза і В. Я. Гіршсона на кафедрі «Технологія зерна і борошна» проводилися науково-дослідні роботи з питань, пов'язаних з розробкою технології помелу кукурудзи, кондиціонування зерна, вдосконалення процесу подрібнення зерна [16]. Тоді з'являються публікації викладачів технікуму В. Я. Гіршсона, П. Р. Демидова, Р. Д. Домбровського і ін. в галузевих журналах – «Советский мельник», «Советский мельник и пекарь», «Советское мукомолье и хлебопечение», «Хлебное и мукомольное дело СССР». У листопаді 1928 р. вийшло перше число видання під назвою «Вестник научно-технического кружка при Одесском мукомольном политехникуме», у редакційну раду якого увійшов К. А. Богомаз. Науково-технічний гурток в Політехнікумі був організований у листопаді 1926 р. В його роботі брали активну участь, крім професури, педагогів і студентів, працівники Укрхліба, крупчатники, механіки і окремі працівники одеських підприємств. У першому числі були розміщені статті про діяльність гуртка,

його задачах, пов'язаних з виявленням і стимулюванням нових ідей, залученням студентів і молодих працівників до науково-дослідної роботи, зміцненням зв'язків з виробництвом шляхом обміну досвідом. Наступний випуск вийшов 1929 р. і був перейменований в «Известия правления и научно-технического кружка Одесского политехникума технологии зерна и муки». Видавнича комісія визначила основну мету: «...выработать, базируясь на теории и подтверждая практикой, такие формы производства продуктов питания, чтобы с меньшими экономическими затратами достичь максимального эффекта», что может быть и будет выполнено при наличии «возможности научной работы и тесной увязке теоретической мысли со всеми точками ее приложения – пищевыми и мукомольными предприятиями страны». Цікава передмова К. А. Богомаза до цього випуску, в якому зазначається, що «Состоявшийся в июле с.г. Всесоюзный Научно-технический съезд Научно-технического совета по Мукомольному, Хлебопекарному и Крупяному производству в Москве отметил, какой большой удельный вес имеют работы Политехникума в этих областях. Члены съезда взяли у представителей Политехникума обещание скорее издать доклады, прочитанные на съезде, что Политехникум изданием первого выпуска Известий и начал выполнять» [17].

З перших днів керівництва технікумом Костянтин Андрійович прагнув налагодити тісний зв'язок з борошномельною промисловістю, що було вкрай необхідно для подальшого розвитку вузу. Цьому сприяла навчально-виробнича практика студентів, які направлялися на млини в різні регіони, а також гостра потреба у фахівцях, яку зазнавала промисловість в період відновлення млинів і будівництва нових підприємств. Потреба у фахівцях високої кваліфікації була настільки велика, що господарські організації борошномельної промисловості (Союзмука, Укрхліб, Укрмут та ін.) уклали контракти зі студентами старших курсів, щоб ті по закінченні інституту були направлені в ці організації [18].

Завдяки допомозі з боку промисловості 1927 р. почалося будівництво навчально-виробничого млина, продуктивністю 35 т. сортового помелу на добу, яке було закінчено 1929 р. Наявність власного млина давало можливість студентам

отримувати практичні навички. В 1926-1928 рр. викладачі технікуму під його керівництвом виготовляли різні навчальні пристосування, велися проектні роботи з будівництва навчально-виробничого млина [19].

1928 р. технікум був перетворений в політехнікум. І якщо на початках свого існування технікум мав лише один факультет технології зерна та борошна, на якому вели заняття 19 викладачів для 55 студентів, з 1928 р. у структурі вузу було вже три факультети - технологічний, механічний та хлібопекарський, 37 осіб професорсько-викладацького складу та 343 студента [20].

К. А. Богомаз багато сил віддавав роботі в різних галузевих і громадських організаціях, таких як Наркомторг, Укрхліб, Губмука, Науково-технічний клуб при Окрпрофрадї, завідував секцією по технології зерна та борошна при Науково-дослідній кафедрі прикладної механіки, входив до складу редакційного комітету журналу «Советское мукомолье и хлебопечение». Жив Костянтин Андрійович разом з дружиною Надією Лазарівною та її матір'ю в шестикімнатній квартирі по Сабанєєвському провулку, 1 – в історичного центру Одеси (будинок не зберігся, у 1933 р. на його місці почалося будівництво музичної школи ім. П. Столярського). У своїй квартирі він розмістив одну з лабораторій, тут за-

вжди безкоштовно проживало кілька студентів.

1929 р. політехнікум був реорганізований в Одеський інститут технології зерна та борошна. У серпні цього ж року за розпорядженням Наркомосвіти професор К. А. Богомаз передав керівництво вузом інженеру Л. М. Ланді – випускнику технікуму 1927 р. 3 листопада 1929 р. Костянтин Андрійович передчасно пішов з життя.

К. А. Богомазом закладені основи вищої освіти в галузі хлібопродуктів, основні напрямки діяльності кафедри технології переробки зерна і навчального закладу в цілому. Як написав у некролозі професор Я. Н. Куприц, це не був професор, відірваний від практики, це був інженер-промисловець, який знав потреби борошномельної справи і зумів виховати в своїх учнях любов і наполегливість у роботі, які були притаманні йому [21].

Майже століття відділяє нас від подій тих років. За цей час вищий навчальний заклад, у витоків якого стояв К. А. Богомаз, кілька разів змінювало свою структуру і назву. Сьогодні Одеська національна академія харчових технологій - один із провідних вищих навчальних закладів країни, запорукою успіху якого є збереження і примноження традицій, закладених такими подвижниками харчової і переробної промисловості, як К. А. Богомаз.

Джерела і література:

1. Архів Одеської національної академії харчових технологій (далі – А ОНАХТ). Богомаз К. А. Особиста справа № 16.
2. ДАОО (далі Державний архів Одеської області). ф.р. 134, оп. 1, спр. 666, 1108.
3. ДАОО. ф. 1395, оп. 1, Спр. 139.
4. А ОНАХТ. Богомаз К. А. Особиста справа № 16. ДАОО. ф. 1395, оп. 1, спр. 139; ф.р. 134, оп. 1. спр. 666, 1108.
5. Технологический институт имени Ленинградского совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. В 2-х т. – Л.: Изд-во Технолог. ин-та, 1928. – Т. 1. – С. 559-753; Т.2. – С. 269-615.
6. Деятели революционного движения в России: библиограф. словпр. В 5-ти т. Т. 3. Восьмидесятые годы. Вып. 1. А–В / сост.: М.М. Клевенский и др. – М., 1933. – С. 344-345.
7. Фабрично-заводские предприятия Российской Империи (исключая Финляндию) / под ред. Ф.А. Шобера. – 2-е изд. – Пг., 1911. – С. 1080.
8. Торговый дом «Антон Эрлангер и К^о» в Москве // Южно-русский альманах. – Одесса, 1900. – С. 202-203.
9. А ОНАХТ. Гиршсон В. Я. Особиста справа № 26.
10. Куприц Я. Памяти профессора К.А. Богомаза / Я. Куприц // Мукомол. и хлебопек. техника. – 1929. – № 2. – С. 5.
11. Гиршсон В. Профессор Константин Андреевич Богомаз [некролог] / В. Гиршсон // Советское мукомолье и хлебопечение. – 1929. – № 12. – С. 70.
12. Деятели русского мукомолья. Инж.-техн. Константин Андреевич Богомаз // Мельник. – 1912. – № 21. – С. 797: портр.
13. А ОНАХТ. Гейштор. Александр Дмитриевич. Особиста справа № 18;
14. Ильченко Всеволод Исаакович. Особиста справа № 49.
15. Ильченко Всеволод Исаакович. Особиста справа № 49.

16. История Одесского политехнического в очерках. 1918-2003. – О., 2003. – С. 14.

17. Одесский политехнический институт: краткий ист. очерк (1918 – 1968). – К., 1968. – С. 14-15.

18. Загорский Ф. Н. Владимир Сергеевич Кнаббе. 1849-1914 / Ф.Н. Загорский. – М.; Л.: Наука, 1965. – С. 33; Белявская Н. П. Первый директор Одесской школы мукомолов В.С. Кнаббе (1849-1914 гг.) // Технолог / ОНАХТ. – 2007. – Листоп. – Груд. (№ 8-19). Первое Всесоюзное совещание по мукомольной промышленности // Хлебное и мукомол. дело СССР. –

1926. – С. 16.

20. Золотарев С.М. XXV лет работы института (1922-1947): крат. ист. очерк / С.М. Золотарев. – Одесса. – 1948. – Т. 2. – С. 9-42; Бурлаков, Я. Одесский политехникум технологии зерна и муки / Я. Бурлаков // Сов. мукомолье и хлебопечение. – 1929. – № 8. – С. 497-499.

21. Куприц Я. Памяти профессора К.А. Богомаза / Я. Куприц // Мукомол. и хлебопекар. техника. – 1929. – № 2. – С. 5.

Надежда Белявская

Одесский ученый, инженер-технолог Константин Андреевич Богомаз

Статья посвящена профессору К. А. Богомазу, который с 1922 до 1929 г. Возглавлял Одесский техникум технологии зерна и муки - первый в стране высшее учебное заведение данного профиля. С именем инженера-технолога К. А. Богомаза связана целая эпоха развития отечественного мельничного машиностроения, строительства и оборудования мельниц. В статье представлены жизненный и творческий путь К. А. Богомаза, особое внимание уделено его вкладу в становление и развитие высшей школы в области хлебопродуктов.

Ключевые слова: мукомольная промышленность, высшая школа, история, Одесский техникум технологии зерна и муки.

Nadij Bilyavskaya

Odessa scientist, engineer Konstantin Bogomaz.

The article's dedicated to Professor K. Bogomaz, who headed Odessa grain and flour technology college from 1922 to 1929 the first higher educational institution of this field in the country. The name of the engineer K. Bogomaz is reflected the whole epoch of native mill engineering development and construction of new mills. The article presents the life and career of K. Bogomaz, special attention is paid to his contribution to formation and development of high education in the field of grain processing industry.

Key words: milling industry, higher education, history, Odessa grain and flour technology college.